

VORE KIRKEGAARDE

Meddelelser fra Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur i Danmark

Indhold:

	Side
FRA DANSKE KIRKEGAARDE.	
Assistens Kirkegaard i Odense . .	1
SOPHORA JAP. VAR. PENDULA. Af E. E.-J.	2
KIRKEGÅRDSSAGEN. Foredrag holdt i Kunstnerforeningen af 18. November af E. ERSTAD-JØRGENSEN	3
MØNSTRE I GRUSET. Af E. E.-J.	11

D. T. Poulsen's Planteskole

ROSKILDEVEJ 70

KØBENHAVN - VALBY

TELF. VALBY 100

Store Beholdninger af Træer og Buske egnede til Kirkegaarde,
særlig fremhæves:

Roser, højstammede og lave forefindes
i stort Sortiment.

Bækplanter, *Ligustrum vulgare*, *Lig. ovalifolium*, *Bøg*, *Thuja occiden-*
talis (ca. 40 cm høje), *Taxus baccata* (ca. 30/35 cm), *Buxbom*.

Naaletræer, klumpholdende, bl. a. *Chamaecyparis Laws. Fraseri* (80/100 og 100/120 cm), *Chamaecyparis*
Nutcaensis (80/100 cm), *Juniperus com. hibernica* (100/120 cm), *Thuja occ. fastigiata (pyrami-*
dalis) (80/100, 100/125 og 150/170 cm), *Taxus baccata hibernica* (80/100 cm).

Pristilbud sendes
paa Forlangende.

Køb danske Planter

Pristilbud sendes
paa Forlangende.

Hørsholm Planteskole

JENS BORNØ

Specialitet:

Naaletræer og stedsegrønne Planter

Roser, Frugttræer m. m. til Have og Park

TELEFON
Hørsholm
— 118 —

TELEFON
Hørsholm
— 118 —

Hellerup Planteskole

CARL EBBESEN

Anbefaler PLANTESKOLEARTIKLER
STAUDER · STENHØJSPANTER
FORAARSPLANTER · BLOMSTERLØG
GEORGINER · FRØ m. m.
STEDSEGRØNNE PLANTER
forefindes i stort Udvalg

LYNGBYVEJ 240 · TELEFON HELRUP 523

GRUNDTVIGSTAGEN

Dansk Paramenthandel

Altersærkalke
Alterstager og -Lys
Alterbeklædninger
Grundtvigstager
Lysekroner
Messehageler
Præstekjoler
Præstekraver
Titusstager
m. m.

Gothersgade 115 A', København
K.F.U.M.s Bygning. · Telef. Byen 4558.

TEKNISKE mangfoldiggøres
TEGNINGER (efter enhver Metode)
bedst og hurtigst hos
Lutein & Koch
Farvergade 8 Telf. 4740-4760

INDHOLDSFORTEGNELSE TIL AARGANG I-IV.

* = Illustreret.

Aargang I, 1923.

Redaktion: Havearkitekt E. Erstad-Jørgensen.

Hefte Marts:	*Fra danske Kirkegaarde (Odense).....	S. 1
do.	*Kirkegaardssagen, Foredrag holdt i Kunstnerforeningen af 1. November, af E. Erstad-Jørgensen.....	S. 3 ff.
do.	Kunstnerforeningen af 18. November.....	S. 2
do.	*Mønstre i Gruset, af E. E.-J.....	S. 11-12
do.	*Sophora jap. var. pendula, af E. E.-J.....	S. 2
Hefte November:	*Biota orientalis, af E. E.-J.....	S. 3
do.	*Fra danske Kirkegaarde (Sorø).....	S. 1
do.	Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur af Emil Böttiger.....	S. 12
do.	Kirkegaardsservitutter, af E. Erstad-Jørgensen.....	S. 4 ff.
do.	Ligkisternes Størrelse, af H. Hoffmeyer.....	S. 2
do.	Om Betydningen af hensynsfuld Regulering og god Protokollering af Kirkegaarde, af Frands Hansen.....	S. 9 ff.
do.	Udstilling af Gravmæler.....	S. 11-12

Aargang II, 1924.

Redaktion: Havearkitekt E. Erstad-Jørgensen.

*Begravelsesskikke i Danmark, af E. Erstad-Jørgensen.....	S. 3 ff. 14. ff.
*En Hækkklippemaskine, af Chr. Bech Skrydstrup.....	S. 2
*Fra danske Kirkegaarde (Højelse, Søllerød).....	S. 1, 13
*Gravmindeudstillingen ved Helligaandskirken i København, af E. Erstad-Jørgensen.....	S. 21 ff.
*Den gamle Kirkegaard (Göteborg).....	S. 12
Udstillingen af Gravmæler.....	S. 12

kaldet IV

Aargang III, 1926.

Redaktion: Havearkitekt Emil Böttiger.

*Kirkelig Begravelse, en historisk Oversigt, af P. Severinsen.....	S. 5 ff., 13 ff.
*Kirkelig Kunst paa de to store Kunstudstillinger i København 1925, af Elo.....	S. 2 ff.
*Kirkelig Kunst paa vore Foraarsudstillinger, af S. Clod Søndsen.....	S. 17 ff.
*Nogle vedvarende Tæppeplanter til Gravsteder, af Aksel Olsen.....	S. 21 ff.
Sang ved Kirkegaardsindvielse, af P. Severinsen.....	S. 1

Aargang IV, 1927.

Redaktion: Havearkitekt Johannes Tholle.

Anbringelse af Kisterne i en bestemt Retning, af J. Th.....	S. 23
Beregning af Arealet paa Kirkegården, af Johannes Tholle.....	S. 68
Broncearbejder.....	S. 71
Danske Kirkegaarde i 1927.....	S. 70
*De gamle Kirkegaardsdiger, af S. Lykke Rasmussen.....	S. 61 ff.
*En Kirkegaardsbænk.....	S. 34
En Kirkegaardshaandbog.....	S. 57
Foreningsmeddelelser.....	S. 11-12, 24-25, 35, 48 59-60, 72
*Konkurrencen om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby.....	S. 41-45
*Menighedsraadenes Ansvar og Pligter, af Johannes Tholle.....	S. 13 ff.
*Minder fra Fællesrejsen til Indvielse af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig, af Frands Hansen.....	S. 37 ff., 49 ff.
*Monumentregulering.....	S. 2 ff.
*Monument- og Beplantningsregulering, af Chr. Bech Skrydstrup.....	S. 21-22
*Nogle Detailler fra en ny Kirkegaard (Viborg), af Johannes Tholle.....	S. 53-57 ff.
*Numering af Gravsteder.....	S. 47
Om Kirkegaardsprotokollering, af Frands Hansen.....	S. 33
Vedligeholdelse af Grave, af Reimann-Hansen.....	S. 46
Vor Fremtid, af Simon Hansen.....	S. 1
*25 Aars Udvikling paa Kirkegaardsomraadet, af Johannes Tholle.....	S. 25 ff.

FORTEGNELSE OVER ILLUSTRATIONERNE:

I. Kirkegaardsplaner:

Aaby (-høj)	Aargang IV. S. 29
Aagerup	do. IV. S. 30
Aalborg	do. IV. S. 31
Bispebjerg	do. IV. S. 31
Lyngby	Aargang IV. S. 42-43, 45
Randers	Aargang IV. S. 32
Viborg	do. IV. S. 30

II. Prospekter:

a. Indlandet

Aalborg mosaiske Kirkeg.	Aargang I. Marts S. 1
Aarhus Søndre	do. IV. S. 13
Bedsted	do. II. S. 19
Byrum	do. IV. S. 62, 64
Christiansfeldt	do. I. Marts S. 8
Egens	do. IV. S. 61
Gunderup	do. IV. S. 63
Haarslev	do. IV. S. 19
Højelse	do. II. S. 13
Landet	do. IV. S. 61
Lyngby	do. IV. S. 43, 45
Maribo	do. IV. S. 15
Mjolden	do. IV. S. 19
Nordborg	do. IV. S. 18
Odense Assistents	do. I. Marts S. 1
Rise (Ærø)	do. IV. S. 18, 25
Sorø	do. I. Novbr. S. 1
Søllerød	do. II. S. 1
Sønderup	do. IV. S. 66, 67
Vestre (Kbh.)	do. IV. S. 27
Viborg	do. IV. S. 56
Vitskjøl (Bjørnsholm) ..	do. IV. S. 2
Æbeltoft	do. IV. S. 62, 63

b. Udlandet

Amerika	Aargang I. Marts S. 7
England	do. IV. S. 10
Frankrig	Aargang IV. S. 2-3, 37-40, 49-51
Italien	Aargang I. Marts S. 5
Sverrig	Aargang II. S. 12, IV. S. 4-5
Tyskland	Aargang I. Marts S. 7, 9, 10, 11

III. Enkelte Gravsteder: Aargang I. Marts S. 12, II. S. 4, 14, 17, III. S. 23, IV. S. 6-7.

IV. Monumenter: Aargang II. S. 7-11, 14, 17, 18, 21-24, IV. S. 1-7, 10, 21-22, 49-51, 56, 71.

V. Ligkister: Aargang II. S. 5.

VI. Urner: Aargang II. S. 6.

VII. Bænke: Aargang IV. S. 34, 55.

VIII. Nummerpæle: Aargang IV. S. 47.

IX. Værktøj: Aargang II. S. 2.

X. Indhegninger og Indgangspartier: Aargang IV. S. 25, 37, 53, 57, 61-67. (Stengærder).

XI. Planter: I. Marts S. 2, I. Nov. S. 3. III. S. 23, IV. S. 12, 15.

XII. Kapeller: IV. 51.

XIII. Vandkummer: IV. 54.

XIV. Andre Illustrationer: Aargang III. S. 2-4, 17-19, 20.

Trykfejl: Side 1, Linie 25-26, staar „Præsterne“, læs Provsterne;
staar „Præsteforeningen“, læs Provsteforeningen.

Stammehække af Lind paa Odense Kirkegaard.

FRA DANSKE KIRKEGAARDE

ASSISTENS KIRKEGAARD I ODENSE. Ovenstaaende Billedet fra Odense giver et godt Indtryk af den derværende Kirkegaards ejendommelige Karakter, der hovedsagelig skyldes de klippede Linde langs alle Hovedgangene. Saadanne regelmæssigt formede Løvmasser har en betydelig Magt i et Anlæg og er derfor af stor Værdi paa mangen en Kirkegaard, der uden dem vilde være urolig og planløs. Det altfor regelrette, der let kan virke trættende, er her paa Odense Kirkegaard lykkelig undgaaet, idet hist og her et fritstaaende Træ løfter sin Krone op over Stammehækkene som en velgørende Modsætning.

Mange Mennesker har en vis Fordom imod klippede Træer, og nægtes kan det jo ikke, at Klipningen berører Træet dets for Arten karakteristiske Opbygning. Men naar man nu netop ved at forme Løvmasserne kan opnaa en Virkning af Værdi for Anlægget, saaledes som her paa Odense Kirkegaard, hvorfor saa ikke se bort fra, at Linde som fritvoksende ogsaa er smukke Træer, og benytte sig af deres Værdi for Anlægget i den klippede Form, naar det netop er den Virkning, der tiltrænges.

En anden Ting er det, at klippede Træer langt fra altid og alle Steder er paa deres Plads og derfor bør anvendes med stor Skønsomhed. Netop fordi deres Virkning er saa kraftig, kan de let gøre Fortræd, hvor de bruges uden Forstaaelse af deres særlige Virkemaade; men fordi en Ting ikke passer overalt og godt kan misbruges, derfor kan den have stor Værdi under de rette Forhold, og der er kun Grund til at glæde sig over Anvendelsen, hvor den som paa Odense Kirkegaard viser sig rigtig og formaalstjenlig.

SOPHORA JAP. VAR. PENDULA er et af de smukkeste og mest karakteristiske „hængetræer“, der ikke desmindre yderst sjældent træffes i vore haver eller på kirkegårdene, hvor det mange steder vilde være langt bedre egnet end de lovlig kraftigt voksende, hængende varieteter af elm, pil og ask. Også hovedarten *sophora japonica* anvendes altfor sjældent herhjemme. Det er et ret lille træ, der egner sig godt for mindre forhold, navnlig også fordi den med de trinde mørkegrønne kviste og det robinialignende løv har et eget nobelt ydre, set på nærmeste hold. Den blomstrer i gode sommere rigt med hvide blomster i oprette toppe i Juli—August. Bill. viser et ældre eksemplar af den hængende varietet i æresboligens have på Gl. Carlsberg i København. Det er podet på en Stamme af arten og bygger sig yderst karakteristisk med næsten lodret nedhængende grene og med tætteste løvværk. *Sophora* trives i almindelig god havejord, der hverken er for let eller for våd. E. E.-J.

KUNSTNERFORENINGEN AF 18. NOVEMBER indbød sidst i Januar Maaned til et Diskussionsmøde i Odd Fellowpalæet i København, hvortil foruden Foreningens Medlemmer adskillige kirkegaardsinteresserede Damer og Herrer var særlig indbudt, blandt disse ogsaa Bestyrelsen for *Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur i Danmark*.

Mødets Emne var Spørgsmaalet: „Hvad kan der gøres for at skabe mere personlighedspræget Kunst paa vore Kirkegaarde“. Overretssagfører WERNER dirigerede. Billedhugger ELO indledede med et kort Foredrag og ved Fremvisning af en Række Lysbilleder af Kirkegaarde Verden over, hvorefter Havearkitekt E. ERSTAD-JØRGENSEN holdt efterfølgende lille Foredrag, med det Formaal at antyde den Udvikling, der i de senere Aar er foregaaet baade herhjemme, men i endnu højere Grad i vore Nabolande Sverige og Tyskland. Ogsaa dette Foredrag blev illustreret ved en Række Lysbilleder, af hvilke desværre kun en meget ringe Part kan gengives her.

I den efterfølgende Diskussion deltog blandt andre det københavnske Begravelsesvæsens Direktør A. BERG, kgl. Konfessionarius, Provst H. M. FENGER, Havearkitekt EMIL BØTTIGER, Billedhugger CARL MORTENSEN, og inden Mødet hævedes, blev der taget Bestemmelse om Nedsættelse af et Fællesudvalg med Repræsentanter for Bestyrelserne af en hel Række faglige Sammenslutninger, dels Kunstnere, dels Haandværkere, dels særlig kirkegaardskyndige, der skulde tage under Overvejelse, hvad der kan gøres for en Forbedring af vore Gravmæler.

Af Bestyrelsen for F. til F. af K. i D. er indvalgt Havearkitekt BØTTIGER og Indbydelse til det første Udvalgsmøde er netop udgaaet i disse Dage. Det er en stor og mangesidet Opgave, der ikke bliver let at løse fuldt tilfredsstillende, men ethvert Arbejde i den rigtige Retning maa hilses med Glæde.

Jødekirkegården i Ålborg.

KIRKEGÅRDSSAGEN

FOREDRAG HOLDT I KUNSTNERFORENINGEN AF 18. NOVEMBER

UDGANGSPUNKTET for den diskussion, der har været ført i de sidste nummere af foreningens blad var jo den meget instruktive kronik dr. FREDERIK POULSEN den 5. Oktober havde skrevet til „Politiken“: „Døden og Mindesmærket“, og det er det samme emne, man her i aften har ønsket yderligere at få belyst gennem en diskussion under et foreningsmøde.

De få ord, jeg skal have den ære at sige, kommer imidlertid mindre til at dreje sig direkte om døden eller om mindesmærket i snævrere forstand, mere om de omgivelser, hvori mindesmærket kommer til at stå, den helhed, hvori gravminderne indgår som de enkelte led. Jeg skal med andre ord sige et og andet om kirkegården, hvordan den former sig her og andet steds, søge at forklare lidt om den udvikling, der er foregået i de senere år, og til slut gøre forsøg på at anvise de veje, vi formentlig må gå for at påtrykke vore kirkegårde det præg af kultur, som de nu i væsentlig grad savner.

Vi kan vist alle være enige om, at forholdene på vore kirkegårde ikke er ideale, sådan som de er. En ophobning af ganske ligegyldige gravstene i alle farver fra sort poleret granit til det hvideste marmor og i alle former og størrelser, banale ord, man læser igen og igen, pelargonier og stedmoderblomster, man kender fra helt andre forhold i villahaver eller i byens offentlige anlæg, det er de forskellige dele, som tilsammen former sig til det billede, vi kender fra besøg på kirkegården.

Så tomt og åndløst, så kulturforladt er det hele, langt ringere end vi mennesker i virkeligheden er. For selv om der er mange indholdsløse og prosaiske folk, mange

der nødvendig tænker dybere over nogen verdens ting, og som heller ikke gerne giver sig stemninger i vold, så er der dog ingen grund til at tvivle om, at mange, mange mennesker er i besiddelse af så megen kultur og så megen skønhedssans, at de vilde forstå at vælge et gravminde, der i højere grad var udtryk for de følelser, den nære slægtninges død fremkalder i deres sind, noget der var bedre end de banaliteter, de nu i mangel af vejledning lader sig nøje med. Det er min bestemte opfattelse, at vore kirkegårde som helhed ikke giver et sandt billede af nutidens kulturniveau, og når *det* er tilfældet, så ligger der en opgave her og venter på sin løsning, et taknemmeligt arbejde, der rigtigt grebet an forholdsvis hurtigt vil give resultat.

Når man gør sig klart, hvilke summer der årlig ofres på gravminder, der er uden al æstetisk værdi, der intet værdifuldt udløser hos nogen moders sjæl, og når man trods alt af og til har set et gravminde, der virkelig gjorde et vist indtryk ikke ved sin størrelse og pragt, men ved et eller andet, der fik en stræng til at klinge, et gravminde med andre ord, *der var kunst*, så forstår man, hvilken rig arbejdsmark billedhuggerne i deres overmod har ladet ligge, indtil den groede igen med tidsler og græs, og man glæder sig dobbelt over dr. POULSENS ansporende tale i kroniken om „Døden og Mindesmærket“.

Danske kirkegårde er som bekendt ikke af samme type som begravelsespladser alle andre steder i verden. De fleste, der her er tilstede, kender rimeligvis de italienske *compo santi* med deres uendelighed af hvide kors og tavler side om side i en mark uden vej eller sti og med de velhavendes prægtige figurlige gravmonumenter, opstillet for sig selv. Som regel er de store mindesmærker kun i besiddelse af ringe monumental holdning og ofte må de ligefrem kaldes smagløse.

De franske kirkegårde minder en del om de italienske. Heller ikke der er det almindeligt at træffe lødig kunst, medens sædvanligt åndløst stenhuggerarbejde hober sammen i form af monumenter og gravkapeller. Det *havemæssige* spiller en meget ringe rolle på de romanske begravelsespladser, og heller ikke i England, der dog ellers er havernes land frem for noget, gøres der stort ud af den havemæssige side af sagen.

Det er ikke, fordi mindesmærkerne på de engelske kirkegårde på nogen måde er fremragende, billedhuggerkunsten står som bekendt langt tilbage derovre, men der er alligevel over de engelske begravelsespladser noget af den samme fornemhed, som over så meget andet engelsk, den samme beherskede ro som over folkene selv; ingen gestikuleren som i Frankrig, ingen råben op som i Tyskland. Næsten alle mindesmærker på engelske kirkegårde er af lys sandsten, og de har næsten alle form som store opretstående tavler med indskrift, enkelte også med symbolske fremstillinger i relief. Der er kun få grusgange på de engelske kirkegårde, alt det øvrige er beklædt med græs, grønt, og tæt som et tæppe. Foran en del af monumenterne ligger så et langagtigt bed, omtrent en meter bredt og dobbelt så langt, ofte kantet af sandsten, og heri sætter de efterlevende planter og blomster, men mest sådanne ting, der passer sig selv og ikke gør sig synderlig bemærket. Hist og her står et træ, der har vokset på stedet, før kirkegården blev anlagt, eller som er plantet her, fordi man syntes, der manglede et træ. I England har de iøvrigt også adskillige kapeller i Lighed med de franske.

Indviet begravelsesplads (Campo santo) ved Genua.

Hvor der er gjort så lidt ud af det havemæssige, er en vis *ensartethed* en absolut betingelse for opnåelse af en tiltalende helhed. Man kan se det på de engelske kirkegårde ligesom på de gamle jødekirkegårde her tillands, den her i Møllegade eller den i Ålborg, hvor alle stenene ligeledes er sandstenstavler med den dekorative hebraiske skrift i svagt relief, og hvor der iøvrigt kun er vedbend og grus. Nede i Sønderjylland har vi en ejendommelig, regelmæssig kirkegård i Herrnhuternes gravlund i Christiansfeldt. Med sine rækker af ensartede, fladtliggende gravsten gør den et ejendommeligt indtryk af samme art som de militære begravelsespladser, verdenskrigen har frembragt, med række bag række af ensartede, små monumenter, der fortæller om disse tusinder af unge mennesker, der rykkedes bort fra deres gærning for at lide den samme skæbne og dø den samme død. Der er noget betagende ved dette letforståelige symbol på dødens almagt og dens udslettelse af al personlighed, men trøsterigt er det ikke.

I Danmark, Sverige og Norge ligesom i Tyskland har kirkegården iøvrigt udviklet sig efter andre linier. Det enkelte gravsted opfattes her som en privat lille have, som de efterlevende plejer og passer med tanke på de kære, der er sænket ned i jorden for at opløses og udslettes eller, som præsten siger, blive til jord.

Der ligger en smuk følelse til grund for denne kirkegårdsform, hvor de efterlevende ikke alene kort efter dødsfaldet får lejlighed til at beskæftige sig med den dødes eftermæle, men hvor lejlighed gives den enkelte til år efter år i ny og næ at syse med blomster og planter i den lille have ude på kirkegården.

Det er derfor godt at kunne lade den enkelte råde så frit som muligt på sit eget gravsted, men her møder vi den samme ulempe som på så mange andre områder: modsætningen mellem den enkeltes ønsker og det almenes interesse. Når den enkelte kun tænker på sit eget lille gravsted og indretter det ganske uden hensyn til omgivelserne, må dette uvægerligt gå ud over kirkegården som helhed,

hvis der ikke på en eller anden måde er sørget for en neutralisering af det enkelte gravsteds skadelige indflydelse.

Medens der herhjemme endnu kun er gjort svage forsøg på at nå til et bedre resultat, har der navnlig i Tyskland været arbejdet energisk på dette felt, og *der* har man allerede smukke resultater at opvise.

De første impulser kom sikkert fra de nordamerikanske fristater, hvor man allerede omkring midten af forrige århundrede begyndte at komme ind på anlæg af de såkaldte landskabelige begravelsespladser: store parkagtige anlæg helst i et smukt kuperet terræn med træbeplantning, hvori enkelte større monumenter hist og her lyste op inde mellem træernes stammer, løftede sig op af en tæt buskplantning eller var stillet frit på det åbne græs.

Ingen indhegninger var der at se, og hovedmassen af monumenter indskrænkede sig til vandret liggende plader i græsset. Det var denne ide, der i stærkt modificeret form blev optaget i Tyskland.

Et af de første og det mest bekendte eksempel er Hamborgs meget store og i mange henseender vellykkede centralkirkegård ved Ohlsdorff. Det var henimod midten af firserne i forrige århundrede, at arkitekt CORDES tog fat på den opgave at anlægge *Ohlsdorffs* kirkegård i landskabelig stil, og det udførtes i alt væsentligt på samme måde, som man den gang anlagde enhver park, ved at gennemføre et net af smukt slyngede veje og gange, kun med den forskel, at man her, hvor det skulde blive en kirkegård, koncentrerede sin opmærksomhed på gangenes nærmeste omgivelser uden at regne med store åbne græsplæner som i egentlige parker. Der anlagdes særlige blomsterhaver om en større og en mindre sø, rigt beplantet med blomstrende træer og buske, og i plantningerne langs hovedvejene afsattes plads til større familiebegrovelser, medens gravstederne iøvrigt samledes inde bag vejenes dækplantninger, hvor de anlagdes ganske som tidligere, række bag række uden væsentlige forsøg på at gennemføre forbedringer.

Den landskabelige kirkegård blev på den måde ligesom en samling mindre begravelsespladser af gammelkendt form, hver især omgivet af plantning og indbyrdes forbundet med kønne parkveje, i hvis umiddelbare nærhed de største og smukkeste gravmæler fik plads under gode, delvis fortrinlige forhold.

I de følgende år anlagdes der adskillige landskabelige kirkegårde rundt om i Tyskland, og også ved planlæggelse af vor Vestre kirkegård i 1883 gjorde denne bevægelse sig i nogen grad gældende, navnlig mærkes det i kirkegårdens centrale parti, der er udformet ganske landskabeligt uden organisk forbindelse med de bagved liggende begravelseskvarterer. Iøvrigt må det siges, at stadsingeniør AMBT og arkitekten, professor HANS HOLM, der udarbejdede planerne til Vestre kirkegård, viste megen forståelse for denne opgave, der sikkert den gang blev løst fuldt så konsekvent og dygtigt herhjemme som noget andet sted i samtiden.

Det konsekvente var jo heller ikke særkende for den tyske form for landskabelige kirkegårde, tværtimod. Man skød i virkeligheden det egentlige problem fra sig, det af de mange enkelte gravsteder at bygge en harmonisk helhed, idet opgaven selvfølgelig ikke på tilfredsstillende måde kan løses således, at man samler hovedmassen

Landskabelig kirkegård ved Cincinnati i Ohio.

af gravsteder sammen i visse kvarterer, som man derefter skjuler ved plantning, ladende de enkelte, der kan betale, indrette smukke familiebegrovelser, som menigmand har lov at beundre på vejen frem og tilbage fra det gravsted, han selv må opsøge inde i et af de store almindelige kvarterer, hvor man lader fem være lige og lukker øjnene for elendigheden.

Det man den gang forstod ved landskabeligt er nu i det væsentlige opgivet. Moderne tyske kirkegårde inddeles regelmæssigt i tilslutning til de retvinklede gravsteder; de monumentale virkninger, som kan frembringes ved alléplantning, ved hække og anden regelmæssig beplantning, er kommen frem i første linie, men ind imellem søger man ved tilsyneladende tilfældig plantning at lade naturen komme til sin ret, at mildne det strænge præg, der ellers let kunde blive resultatet.

For at undgå den uharmoniske sammenblanding af forskelligartede monumenter, der misklæder hinanden, er man gået to forskellige veje. Den ene er den, at isolere de enkelte gravstedrækker fra hverandre ved fri plantning eller ved hække, der føres op over øjehøjde. På denne måde får man kirkegården delt i en mængde mindre rum, der hver især består af en gang med en række gravsteder til hver side og med monumenterne samlet langs rummets vægge. Det er den ene fremgangsmåde.

Den anden vej er at gå tilbage til den gamle begravelsesform, hvor alle ligene lægges med hovedet imod vest, eller dog alle samme vej. Når mindestenene da stilles ved gravstedets hovedende, således at alle vender skriften til en side, opnår man noget af den samme smukke ensartethed, som er så velgørende på de engelske begravelsespladser eller på de gamle jødekirkegårde, og der er under disse omstændigheder ikke noget i vejen for at åbne større rum, hvor man på en gang overser adskillige rækker grave, i alle tilfælde lader det sig bedre gøre her end der, hvor hveranden sten ses fra bagsiden. En betingelse for, at det bliver til-

Herrnhuternes begravelsesplads i Christiansfeldt.

talende, er dog en vis ensartethed. Gittere og andet dødt hegn må under disse forhold erstattes af lave ensartede hække eller bedre endnu af græsrabatter, og der må sættes visse begrænsninger for de enkelte monumenters størrelse, form og farve.

Man er derved kommen ind på fastsættelse af mere eller mindre strænge servitutter for de enkelte grave.

Der er i nutiden så mange muligheder. Enhver kan få omtrent hvad han vil have. En foretrækker derfor granit, en anden sandsten, en vil have et hvidt kors, en anden en sort pyramide, en lægger en tavle fladt på jorden, og en anden søger tværtimod at komme så højt op med sit monument som bare muligt. Skal enhver have lov at følge den indskydelse, han får, når han står på monumenthandlerens oplagsplads, bliver det hele kaos, og den ene ødelægger ubarmhjærtigt den stemning, nabogravstedet måske anslår, med det kendte resultat, at de fleste mennesker på forhånd giver op og bare køber en „passende“ sten, der „syner lidt for pengene“, samtidig med at han lader assistenten inde på begravelseskontoret bestemme, hvorledes gravstedet skal anlægges og beplantes.

Der er gået frem på forskellig måde med disse servitutter. Den store vanskelighed består i at opnå de fordele for kirkegården, servitutterne tilsigter, uden at gøre kraftigere indgreb i den enkeltes frie dispositionsret end netop nødvendigt.

Hvor kirkegården ved sit anlæg er delt i forskellige afdelinger, der hver for sig danner en mere eller mindre afsluttet helhed, et haverum, er båndlægning lettest at gennemføre, fordi man der kan give den enkelte valget mellem forskellige monumentformer, der hver finder anvendelse i sin afdeling. Et sted er alle monumenterne vandretliggende sandstenstavler, et andet sted foretrækkes et sarkofagagtigt, lavt og bredt monument, en tumba; i et rum ser man udelukkende søjleformede monumenter og et andet er helligt mindesmærker i form som den græske stele.

Men lige så vist som det gælder om at undgå den ganske planløse sammenblanding, lige så vist er det, at alt for megen systematik heller ikke er af det gode, og alt for lange rækker ensartede monumenter virker unægtelig upersonligt og træt-

Parkagtig beplantet del af hovedkirkegården i Stettin.

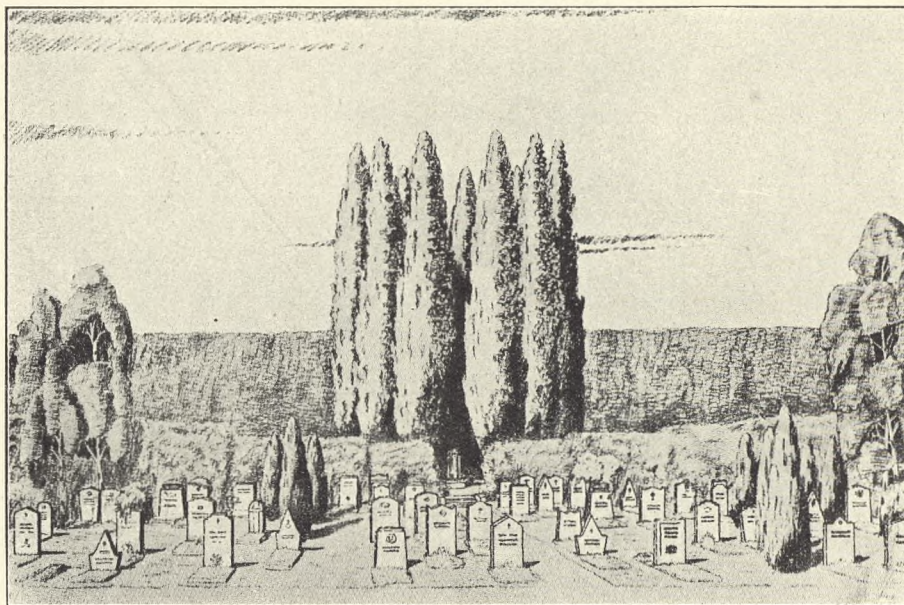
tende. Det gælder derfor om ved planlægningen også at afsætte plads til monumenter af afvigende form på punkter, der gerne må fremhæves. Rigere, figurlige kompositioner kan dér finde en plads, hvor de fuldt ud kommer til deres ret, samtidig med at de ligesom sætter prikken over i'et, fordi de bringer den i de mere enkle mindstene hvilende stemning til fuld udfoldelse, som planten der sætter blomst.

Som vore kirkegårde nu ser ud, er det som oftest en blandet glæde at udforme gravminder, og man forstår godt, at billedhuggeren ikke har altfor megen lyst til at give sig i lag med de opgaver; for et kunstværk er jo i aller højeste grad afhængig af de omgivelser, hvori det bliver placeret, og i almindelighed er disse så uheldige som vel mulig, selv om det skal indrømmes og anerkendes, at kirkegårdene omkring København og ved enkelte provinsbyer i rent teknisk henseende er udmærket administreret, og i gartnerisk retning ligeledes står på højde med det bedste andre steder. I kunstnerisk henseende står vi derimod ikke så lidt tilbage for den udvikling, der ellers har fundet sted, og derfor må alle vi, der ser, hvordan landet ligger, der erkender manglerne, og som øjner de store muligheder, vi må alle arbejde på den forbedring, der kun kan hidføres ved enigt samarbejde og først og fremmest ved et kraftigt oplysningsarbejde på dette område.

Jeg skal nu vise dem nogle lysbilleder.

Jeg sluttede før med at opfordre til enigt samarbejde for kirkegårdskulturens fremme her i landet, idet jeg henviste til nødvendigheden af et kraftigt oplysningsarbejde for derigennem at påvirke alle de, der er eller burde være interesserede. Jeg synes, det i denne forbindelse skal nævnes, at *Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse* allerede i 1911 tog samme sag op, dels ved at åbne en diskussion i

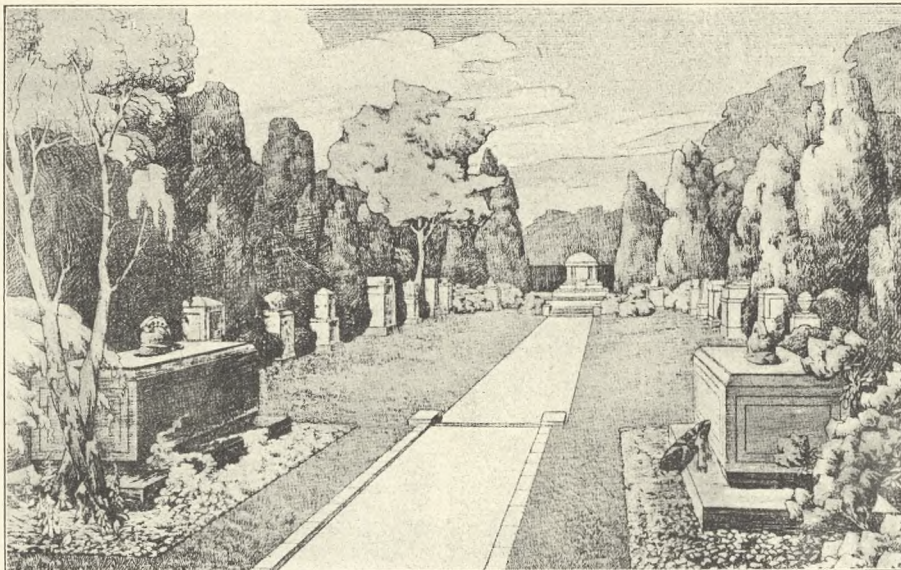
Fra den kommunale begravelsesplads ved Seelenhorst i Hannover.

bladet *Forskønnelsen*, hvor blandt andre overretssagfører WERNER og begravelsesdirektør BERG skrev læseværdige artikler, dels også ved udskrivning af en konkurrence om tegning til gravmæler, og endelig ved under *Den 4. nordiske havebrugsudstilling på Islands brygge* i samarbejde med Kbhvns. begravelsesvæsen at arrangere en lille mønsterkirkegårdsafdeling.

Mest betydning fik dog sikkert det smukke værk om københavnske og frederiksbjergske gravminder, der navnlig skyldes overretssagfører WERNERS initiativ og uegenlyttige interesse for denne sag, og det er umiskendeligt, at de gode eksempler, der ved den lejlighed blev fremdraget, har haft sin gavnlige virkning på monumentindustrien, selv om der endnu er langt igen.

I de senere år har man hørt mindre og mindre til kirkegårdssagen, indtil havearkitekt BØTTIGER for to eller tre år siden optog spørgsmålet til drøftelse i Århus, hvor det også lykkedes ham at få samlet så megen interesse derfor, at det lod sig gøre at danne en forening, der fik navn af *Foreningen til Fremme af Kirkegårdskultur i Danmark*.

Den unge forening er siden vokset, dens sæde er stadig Århus, men den omspænder hele landet. Afdøde stiftsprovst LINDHARDT var den første formand, og efter hans død har finansudvalgets formand pastor N. JOHS. LAURSEN været så elskværdig at overtage dette hverv. Hans store autoritet og hans nøje kendskab til de indre forhold der, hvor landets love bliver til, i forbindelse med den utrættelighed, havearkitekt BØTTIGER stadig viser foreningen som dens ulønnede sekretær og kasserer kan jeg vistnok uden at gå nogen anden for nær angive som væsentlige årsager til, at loven om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v., der fik Kongens underskrift den 30. Juni f. å., har medtaget mange bestemmelser, som, når de bliver ført

Fra Engesohde kirkegård i Hannover.

ud i livet efter deres ånd og mening, vil være af aller største betydning for landets kirkegårde, ikke mindst i æstetisk henseende.

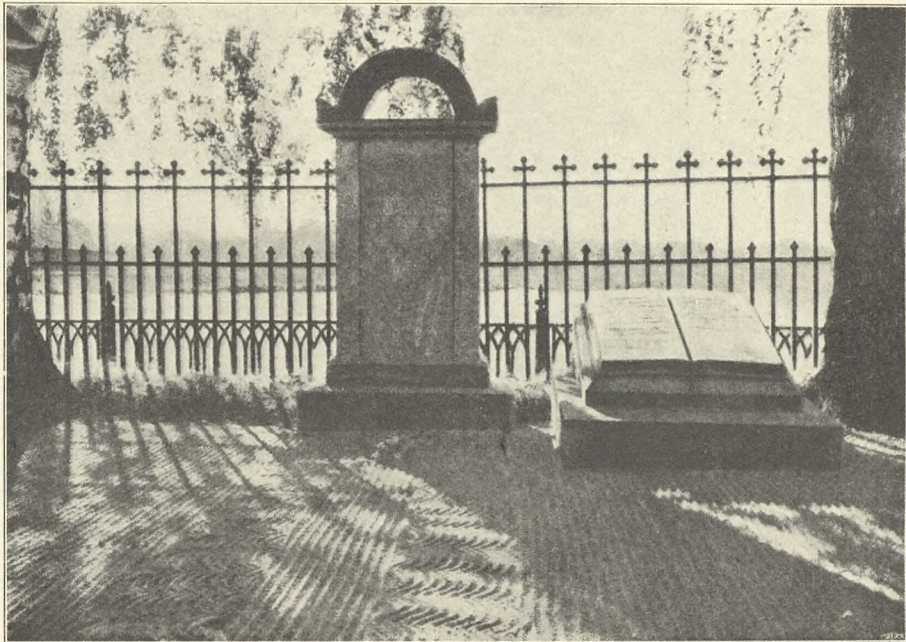
Dette har været foreningens væsentligste arbejde i de første år af sin tilværelse. I den nærmeste fremtid vil dens arbejde blive at støtte menighedsråd og kirkegårdsbestyrelser på landet med råd og anvisninger, tjenende til at få lovens bestemmelser opfyldt i så vid udstrækning som mulig og i en heldig form; men ved siden heraf vil vi fortsætte den agitatoriske virksomhed, som *Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse* på en så udmærket måde indledede i 1911, og hertil behøver vi hjælp af kunstnere af alle kategorier, billedhuggere, arkitekter og skribenter først og fremmest.

E. ERSTAD-JØRGENSEN.

MØNSTRE I GRUSET. Når løvet er faldet, står de fleste haver og parker helt tomme og afribbede, næsten ikke til at kende igen. De er kun rigtig skabt for sommer og sol, ikke for den barske årstid, der dog er den længste her til lands. Anderledes med kirkegården.

Ganske vist sker der også en stor forandring her inde i de dage, hvor de gulfede blade drysner ned over gange og grave, men jo tyndere og mere gennemsigtige løvtræerne bliver, des mere får man øje på alle de stedsegrønne planter, der står overalt, og som man næsten overså om sommeren. Der bliver lysere og højere til loftet på kirkegården ganske som i park og skov, men ikke øde og tomt, dertil er der for mange gamle buksbomhække og vedbendrabatter, for mange kristtorn og thuja og cypresser. Enkelte steder ser man også fyr og gran og andre store nåletræer, der luner og hygger svært, men selv på den fattigste kirkegård er der grønt om vinteren inde mellem gravene.

Gravsted med mønstret grus.

Og sådan bør det også være, for kirkegården lever sit eget liv uafhængig af årstiderne. Der bliver begravet, enten solen står højt eller lavt, enten roserne blusser, eller sneen ligger hvid og kold. På alle årstider er der mærkedage, som mindes af de efterlevende, fødselsdage eller bryllupsdage, der bringer de døde i erindring, og derfor er kirkegården i modsætning til de fleste haver og parker næsten lige meget besøgt hele året rundt.

På byernes store kirkegårde har der i de senere år udviklet sig en smuk skik med pyntning af gravstederne med grene af gran, fyr, enebær og andre nåletræer, der lægges i mønstre over jorden, ind under de afløvede roser og dækkende bunden til fordel for de lillier og stauder, der skal komme igen med foråret.

Billedet over disse linier viser en anden form for udsmykning, der er meget almindelig på de svenske kirkegårde, og som i al beskedenhed giver gravstedet et smukt præg af at være holdt i orden, pudset og pænt. Hele udsmykningen er bragt til veje ved kunstfærdige streger, udført med en trærive i et temmelig tykt lag grus. Jeg så en Søndag formiddag en lille kirkegård i Skåne ikke langt fra Simrishamn, der er bekendt for sit særlig smukke, ravgule grus, som er fint og jævnt og dog så storkornet, at det ikke lader sig blæse bort. Hver lille sti var revet i mønster ligesom de større gruspladser og veje inde mellem de hvide birk, det hele så pynteligt og festligt som nyrøget lin.

Billedet her er fra Stora Tuna i Dalarne og er lånt fra det smukke værk *Kyrkogårdskonst*, der udkom i Stockholm år 1918 på Svenska Teknologföreningens Förlag. Mange steder, hvor intet vil trives på en grav inde under store træer, vil denne simple udsmykning være på sin plads.

E. E.-J.

AKSEL OLSEN'S PLANTESKOLE

BRÆNDKJÆRHØJ · KOLDING

STENPLANTER

DVÆRGBUSKE

ROSER · STAUDER

FINERE NAALETRÆER

STEDSEGRØNNE HÆKPLANTER

Kataloger sendes frit paa Forlangende.

ROAR ROSING

VESTERVOLDGADE 92

KØBENHAVN B

Gravramme

leveres i alle Størrelser
og i mange forskellige Mønstre.

Bagklædninger til Espalier.
Bænke og Stole af Støbejern.

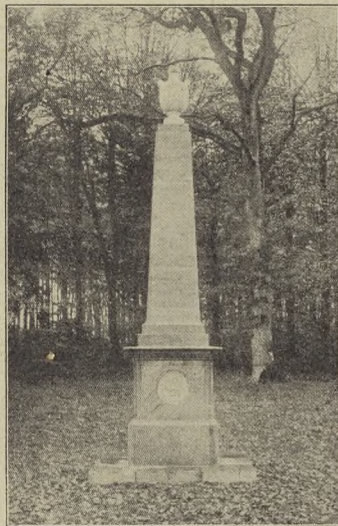

Indhegning af Kirkegaarde!

Forlang Overslag. Katalog tilsendes.

Gravmonumenter

udføres efter Tegning

Carl Scheller

Nordre Fasanvej 228 · Telefon 3072

LAURITZ RASMUSSEN

KGL. HOF BRONCESTØBER
RAADMANDSGADE 16 · KØBENHAVN L

FINESTE UDFØRELSE I BRONCE
AF GRAVLAAGER, KÆDER OG URNER
GRAVFIGURER I ZINK OG BRONCE
INSKRPTIONER I
ALLE STILARTER OG STØRRELSER
FORLANG TILBUD

G. Erstad-Pedersen & Broncestøber

Bruunsgade 32

Aarhus

Telefon: 15 58

KIRKELYSEKRONER
TITUS-STAGER
ALTER-STAGER
ALLE METALARBEJDER
TIL KIRKELIGT BRUG

BRONCEKÆDER & URNER
GRAVLAAGER I BRONCE
PORTRÆTMEDAILLONER
BRONCEORNAMENTER
INSKRPTIONER

FORLANG ALTID TEGNINGER OG TILBUD HOS MIG!

Foreningen til Fremme af Kirkegaardskultur i Danmark

er en Sammenslutning af interesserede Borgere med det Formaal at søge oparbejdet en større Sans og Interesse for Kirkegaardsforhold her i Landet, saaledes at Landets Kirkegaarde baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer. Som Medlem optages saavel enkelte Personer som Kirkegaardsbestyrelser, Menighedsraad og Foreninger. Aarskontingentet er for Enkeltpersoner 4 Kroner, Menighedsraad og Kirkegaardsbestyrelser betaler 1 Krone for hvert Medlem, Raadet eller Bestyrelsen tæller; for kommunale Kirkegaardsbestyrelser er Kontingentet dog fastsat til 15 Kroner.

V O R E K I R K E G A A R D E

der redigeres af E. ERSTAD-JØRGENSEN, er Foreningens Organ. Det udkommer to Gange aarlig (Marts og November) og tilsendes alle Medlemmer portofrit. Menighedsraad og Kirkegaardsbestyrelser samt Foreninger faar dog for det ordinære Kontingent kun et Eksemplar, der tilsendes Formanden. Ønskes flere Eksemplarer, kan disse erholdes mod et Tillægskontingent af 1 Krone pr. Aargang (to Hefter), heri indbefattet Porto til Forsendelse.

Indmeldelse i Foreningen sker til Sekretariatet:

MEJLGADE 16 · AARHUS

AKTIESELSKABET
DE FORENEDE GRANITBRUD,
SANDSTENSBRUD
OG STENHUGGERIER
PAA BORNHOLM

Salgskontor i København:
Frederiksberg Allé 76 · København V.
TELEFON 12.223

HANS JØRGENSEN & SØN · ODENSE

INDEHAVER: H. HANSEN

Udfører alle Slags Sten- og Billedhuggerarbejder

Udsalg af Gravmonumenter:

Stenhuggeri:
KANALVEJEN
TELEFON 2483

KONGENSGADE
(over for Fyns Forsamlingshus)
TELEFON 2383
SØNDERGADE 40
TELEFON 2443

Hovedkontor:
PJENTEDAMSGADE 49
TELEFON 683 & 3383

OLUF SCHÆBEL
GAMMEL KONGEVEJ 131 · KØBENHAVN V

GRAVGITTERE OG LAAGER
KIRKEKRONER · KANDELABRE

M. M.

KUNSTSMEDEARBEJDE
I JERN OG BRONCE

FORSLAG OG TILBUD UDEN FORBINDENDE

A. C. ZACHARIASEN

ORGELBYGGER

TELEFON 1629 AARHUS TELEFON 1629

*Har bygget Orgler til ca. 250 Kirker,
Missionshuse og Kirkegaardskapeller.
Reparationer og Stemninger udføres.*

Tilkendt højeste Udmærkelse paa Landsudstillingen 1909.

NIELSEN & LYDICHE'S BOGTRYKKERI

18 VESTRE BOULEVARD
KØBENHAVN B

TELEFON-NUMRE
652 & 653

ALLE TRYKSAGER

BEDST · HURTIGST